

Շարուն թշուառ կայսրուհին է, որ քաղաքական յուզմանց զոհ լինելով խելագարեցաւ. իւր յիմարութեան վայրկեաններուն մէջ ըլլաւ Մաքսիմիլիանոս կը կանչէ, և մերթ ընդ մերթ կենդանով հրաքանի հեռաւոր հարուածներ կարծես կը լսէ հովուն ձայնին մէջ.....

Իսկ Նապոլէոն Գի այրին, ընկնելոյ այն պիտի թշուառութեամբ մը, որ կուտակցութեանց ռիսկալորութեան ոգին կը հանդարտեցնէ, հարուածեալ միանգամայն իբր հարս, իբր կայսրուհի, իբր մայր, ծանրացեալ տաւրիքով և վշտաբ, կը պանդխտի արգօտար միգամած երկնքի մը ներքեւ երկու գերեզմանաց մէջ, ուր թաղուած են իւր երկրաւոր սիրոյն առարկայքը:

Գարձեալ Նապոլէոն իշխանի այրին, այն սրբուհին որ զոհ եղաւ քաղաքական կասկածելի հաշիւներու, լքեալ նախատեալ և աքսորեալ ի Պարիսէ քաղաքական աղետոյց պատճառաւ. աքսորեալ միանգամայն ի Հոլով մայ իւր հաւատքին պարտականութեանց պատճառաւ, իւր տխրագին օրերը աւարտելու վրայ է վանքի չափ խառակրօն միայնութեան մը մէջ:

Նոյնպէս կոմսուհին Պարիսու, ընկաւ ու ժառպառ ահաւոր հարուածով մը յետ երկու տարի ապրելու դէմ առ դէմ անողորմելի մահուան. այսուհետեւ ուրիշ մարդկային մը խիթարութիւն չունի, բայց միայն վսեմ հո-

գեալքի մը յիշատակն. և կենօք չափ դատաւարտեալ է թափառիլ Վիլլամանրիկի տապանատուններէ Ուէյբրայնի (Weybridge) տապանատունը, Դրէյլի (Dreux) յուղարկուորութեան մատրան մէջ, ինչ որ ալ ըլլայ ապագայն. և մշտնջենաւոր սոյոյ դատաւար տեղով ինքզինքը, — իւր վեհափառ մօրը նման, որ այնպիսի ցաւօք և արտասուօք լի էր, որ վստահաբար կը կոչէր ինքզինքը երկնաւոր օրինակին նման՝ Մայր եօթն ցաւօք..

Եւ վերջին օրերուս Նէապոլսոյ այրի թագուհին, որ ի Գայետա (Gaëta) ոմբակաց հարուածներու ներքեւ դիւցազն հանդիսացաւ, գահէ և փառքէ զրկեալ այնպիսեաց ձեռքով. որոնք պէտք էին զինքը պաշտպանել, ոտիպուած է արդ ի Գաղղիա անպաճոյճ սենեկի մը մէջ անցընել կեանքը, յետ գահակալելու Նէապոլսոյ շքեղ և արեգաւէտ պալատանց մէջ:

Այս ամենայն անձինք չունին այլ ևս ապագային երազներն և վայելք այլ միայն անցելոյն յիշատակները: Ամենքն ալ կը վերաբերին անցելոյն, այնպիսի սրտերու. օրք այլ ևս չեն բարայտեր, չիլեալ տանց և անհետացած իրաց:

Թշուառ թագուհիք, որոց վիճակն այնչափ նախանձելի էր: Ներկայապէս կու լան և կ'աղօթեն, մարդկային մեծութեան և փառաց ունայնութիւնը հաւատարմով մեզ:

ԳԵՐՄԱՆԱԿԱՆ ԿԵՆՑԱՂԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆ

Տարոյն առաջին օրն ի Բեռլին, և տունք գարնելի իրա ազգային հիմնարկութիւնք:

Ստեղծութիւնները իտալացի հանապարհնորդէ մը կ'առնուէր, որ յունուարի առաջին օրն անձամբ ներկայ և ականատես եղած ըլլալով այս պէս կը ստորագրէ:

Երկաթուղիք օրէ օր կը շատնան, հեռագրատուք կը յաճախեն, բայց և այնպէս ժողովուրդք գիրար շատ քիչ կը ճանչնան և շատ ծուռ գաղափարներով գիրար կը դատեն: Այսպէս սովոր են իտալացիք երեւակայել զԳերմանացիս իբր լուրջ և ծանրախոհ ժողովուրդ մը, ծանրաբարձ և աղմկի թընամի: Ինչ ծուռ գաղափար:

Գերմաների 31ին կէս գիշերուն մէկն որ ներկայ գտնուէր Բէռլինի մեծ ու կեդրոնական փողոցներուն մէջ, և զլսաւորապէս ի փողոցն Unter den Linden, կրնար խաբուելով այնպէս կարծել ինչպէս թէ ի Նէապոլիս ըլլար: Ոչ իտալիոյ հիւսիսային քաղաքաց բարեկենդանը և ոչ միջին իտալիոյ քաղաքաց աշխատային մեծ հանդէսները կըրնան գաղափար մը տալ այն հսկայակերպ տօնական ցնծութեան որ Ս. Սիդրեստրուսի գիշերը Բեռլինի փողոցները կը ծովացնէ: Հին սովորութեան մը հետեւելով ժողովուրդը՝ մեռնող ասարույն վերջին ժամը՝ դուրս

փողոցները կը նետուի նոր տարւոյն բարե-
մաղթութիւններն ընելու: Այս ժամագրու-
թեանց տեղին կեդրոնական փողոցներն են
և զխաւսորապէս այն վայրն ուր Վինդէն և
Փրիդրիխստրասէ (Friedrichstrasse) փողոց-
ները մէկգմէկ կը կտրեն: Այս այս տեղս՝
կէս գիշերուան և երկուքին միջոցները՝ այն-
պիսի աղմկալից մեծ ուրախութեան տեսա-
րան մը տեղի կ'ունենայ որ մարդ երևա-
կայել չկրնար:

Արդէն ժամը տասներմէկէն սկսեալ բազ-
մութիւնը քաղաքին ամեն փոքր փողոցներէն
գլխելով դէպ ի Վինդէն մեծ փողոցը կը յոր-
դէ: Հեռագէտէ կը խոնի, վայրկեանէ վայր-
կեան զգայի կերպով կը բազմանայ: Ժարդ-
կութեան շարժումն ծով մը կը կազմէ, և կէս
գիշերուան այն մեծ փողոցը ծայրէ ի ծայր
զոտով զոտով կը լցուի. և եթէ մէկը
կողմնակի անմարդի փողոցներէն դէպ ի Վին-
դէն զիմէ այնպէս կ'երևակայէ ինչպէս թէ
գիշեր ատեն Եւրոպայի ու գոռացող ծո-
վու մը ափունքն իջնար: Բայց առօր հակա-
ռակ փոխանակ մըրկածուսի ու խաւարապատ
ծովու մը ափը ելնելու, սաստիկ ելելարական
լուսով ողողեալ մեծ փողոցը կ'ենէ, ուր ան-
համար գլուխներ մըրկակերպ կը շարժին, և
ուր մարդկութիւնը իբր ի կատայ կ'եռայ:
Մարդիկ խառն ի խառն կ'երթան ու կու գան
գիրար մղելով, գիրար ճնշելով, սուքով ուր
կ'աղկոտելով: Բայց և այնպէս այն անհուն
բազմութեան ամենայն այսպիսի և ատենց նը-
ման անպատեհութիւնը, որ այլ առթից մէջ
կուրծներու և զայնազոթեան պատճառ կըր-
նային ըլլալ, այս առթիւ մէջ ժիւղողի և ու-
րախութեան նիւթ են: Վինդէնի վրայ նայող
տանց պատուհանները եսեւ ետե կը բացուին.
անոնց մէջէն հանդիսատես գլուխներու խումբ
բիկները դէպ ի դուրս կ'երկնան որ այն ծո-
վանման մարդկութեան տեսարանը ծայրէ ի
ծայր վայելին:

Ամենուն բերնէն այլ ևայլ ելելէ եղանա-
կաւ մէկ ձայն մը կը լսուի. « Prosit Neujahr,
Շնորհաւոր Նոր տարի »: Աղմկալից աղա-
ղակներէն յուզեալ բազմութիւնը գրեթէ կը
յիմարի. կարծես ամենը պէտք կը զգան ա-
ւելի բարձրաձայն աղաղակել և մօտ եղողին
ակամէջէն ի վար նոյն մարդկանց ինչցեն ոռ-
նացող ձայնիւ: Կարծես ներքին բռնութիւն
մ'է որ գրեմը կը մղէ շարժիլ, խռովիլ և
առաջին հանդիպողին վրէժն իյնալով պլլուիլ:
Դարձեալ կը տեսնես մարդաց խմբիկներ
որ կը սկսին կատարաբար զազել. պատճառ
որ. պատճառ չկայ. իրենց ներքին բռնու գր-
գուութիւնը, իրենց ներքին զինովութիւնն է
որ գրեմը կը մղէ և զոր անդորրացնել կը

փութան: Մէկգմէկ չեն ձանձնար և ստիպող
մէկգմէկ կը բարենն, մէկգմէկ կը համբուրեն
և մէկգմէկու ձեռքը կը սեղմեն, և երբեմն ալ
այս ողջոյններն անանկ բռնու կ'ըլլան որ հարկ
է մարդ երազաբար թխերն տարածէ և ինք
զինքը պաշտպանէ: Եղաւ ինծի որ անուշա-
դրութեան մը ժամանակ հսկայ մեծամարմին
Գերմանացի մը վրաս յարձկեցաւ. որ եթէ
պատին կողմը չգտնուէր անշուշտ գիտ գետինը
կը պտուկեցնէր: Վայրկեանէ վայրկեան մո-
լեգնութիւնը աստուկանալով նմանապէս բազ-
մութեան ալ միտքն ու գիտակցութիւնը կը
նուազին. և ինչպէս թէ առհասարակ սաստիկ
յիմարութենէ ըմբռնեալ ամենը վեր վեր կը
սկսին ցատկուել, առանց մասնաւոր նպատակի
կը վազեն, ոռնաձայն և աննշան աղաղակներ
կ'արտարարեն, նշանակութիւն չունեցող շար-
ժումներ կ'ընեն, խառնաձայն և անհամ եր-
գեր կ'եղանակեն:

Նոր տարւոյն ծագմամբ ցնծացող բազմու-
թեան ժողրականութեան կոշտ ճաշակն ալ
հեռագէտէ կը սաստկանար: Շատք պէտք կը
զգային այլանդակաբար դիմակաւորիլ թիկ-
նոցներն շրջելով ուսերնուն վրայ կը ձգէին,
գլխարկներն ծուռ կը դնէին, դնչին, քթին, ա-
կանջներուն ծայրերը թղթի երկայն չերտեր
կը կախէին, այլայլելով՝ նման վայրենաց
կամ տղայոց՝ իրենց բուն կերպարանքն ու
հագուստը: Յուզումը հետզհետէ անելով ցատ-
կառումներն ու շարժումներն ալ հեռագէտէ
աւելի այլանդակութեան ու յիմարութեան
կերպարանք կ'առնուին. ոռնաձայնութիւնն ալ
անանկ վայրագ կերպարանք կ'առնուր ինչպէս
կարծել տալ թէ բազմութիւն տարօրինակ դա-
ղանք իրենց կատաղի ձայներով՝ ուզենային
իրարու վրայ յաղթանակել: Ուրիշներու ծի-
ծաղը շարժելու անյաղթելի պէտք մ'է, խելքի
և իրականութեան դէմ գործելու իղծ մը, հա-
զար ու մէկ ցնորմանց ու յիմարութեանց թափ
մը տիրած էր ամենուն վրայ, մինչ նաև ծան-
րաբար լուրջ մարդիկ չէին ամենար զոնէ
ժամ ըր խեղկատակ ըլլալու:

Աղմկին և աղաղակներուն անելովը կարծես
նաև զորովոյ և բարեկամական սիրոյ զգաց-
մունքներն ալ կ'արծարծէին: Եւ թէպէտ հան-
դէպ չունէր այն զգայական ու խեղճ կեր-
պարանքը որ յատուկ է խոտապան բարեկե-
ղանական հանդիսից. բայց և այնպէս այն ան-
ծանօթից մէջ դիպած գրկընդդառն ողջոյն-
բուն մասնակից կըլլուէին նաև կանայք: Ու-
րովհետեւ այն գիշերը ներեալ է նաև կանանց
այն հասարակաց հանդիսին հանդիսակից ու
մասնակից ըլլալու:

Աւանդութիւնը կը պահանջէ որ Նոր տար-

ւոյն ծննդեան տաթովը քառօր ալ առատարար խմորէ և յիրաւի թէ հասարակաց ճաշանոց ներքու մէջ և թէ առանձնականաց տունները քառօր զետօրէն կը հոսէ: Սակայն քառօր միայն չէ որ այս պատիւն ունի. զարեկուն իսկ մասնակից է այն հանդիսին: Իւ որովհետև խմոր և չուսել չլլար՝ ալ երևակայելու է թէ որչափ ապուխտ, որչափ ձուկ, ընկոյղ, միզր, կարկանդակ և անուշեղէն այն գիշերը կը սպասին: Ամբողջ եօթնեակը, զեկտեմբերի 24 էն սկսեալ մինչև ց31 նոյն ամսոյն, որչոյն Գերմանիա, զոնէ ըսել կ'ուզեմ ճոխն Գերմանիա, ճաշի ահագին սրահ մը կը նմանի, ուր կերակուրը հոմերական կերպարանք կ'առնու, և ուր այնչափ բան կ'ուտուի որչափ բաւական է որչոյն Իտալիան երկու ամիս կերակուրէ: Այնպէս էր թուի ինչպէս թէ կերտըք խօսք զրած ըլլային թէ ո՛վ քան զո՛վ տետելու մէջ կրնայ գերազանցել. և այս բանիս մէջ նոյն իսկ կանայք իրենց արիութիւնը կ'ապացուցանեն. և յիրաւի հիւանալի է տեսնել ինչպէս կանայք մէկ ձեռքով զարեկի մեծամեծ բաժակներ վերուցած մէկ շնչով կը քամեն. ուր Իտալացի և ոչ կարող կրնայ ինքզինքը համարել այն բաժակը վերցնելու:

Այս ինչպիսի է գերմանական ուրախութիւնը և որկորատութիւնը. ամենեւին տարբեր հարաւային երկիրներու ուրախութենէն և որկորատութենէն: Մարդ որչափ աւելի դէպ ի վեր ի հիւսիս ելնէ այնչափ աւելի հզօրակաւմ և ուժով կը գտնէ նոյն երկիրներուն բնակիչները. անոնց զործարաններն ու գործածութիւններն մեծագոյն ընդունակութիւն մը կը ստանան, ստամոքսը եղբի է կամ համբը, զգայարանքն կամ զնգներն: Ասոր հակառակ որչափ աւելի ինչեւ դէպ ի հարաւ, այն ժողովրդոց մէջ կը գտնեն որ որկորատութիւնը ճաշակին կամ քմաց հաճոյք մ'է, որ է ըսել՝ հնչտալի զքօսանք մը փափուկ և վարպետ կերպով պատրաստած կերակուրներ ուտելու: Որչափ աւելի դէպ ի հիւսիս ելնեն ցուրտ կլիմաներու տակ, ուր հարկ է աղէկ սնունդանել մարդկութեան մեծ քննայն, այնչափ ալ որկորատութիւնը հաճոյք մը կ'ըլլայ ոչ քմաց այլ ստամոքսին բրնձութիւնը. համառօտիւ ասել միի է զարեկի չափազանց քանակներ կլլելու պիտոյից հաճոյք մը: Հոս ամեն հանդէս ստամոքսի վայել է մեծահաց հացիկերոյթով կը լինայ. այնպէս որ շատ անգամ այս կերպոց ստամոքսին չափազանց ընդունակութիւնը կը զարհուրեցնէ լաւ տինարեան ժողովարութեան վարժ ժողովուրդը: Հոս ի Գերմանիա զարեկի տունը և հասարակաց ճաշանոցք են բուն քաղաքական հիմնարկութիւնք, և կրնամ ըսել թէ եկեւ

ղեցիէն ետքը ամենէն էականներն առոնք են. որով նաև զարմանալի կերպով ալ բարձրաձանձ են: Անանկ մեծաշէն զարեկի տուներ կան որ բաւական են բովանդակել միւշէ երեք կամ չորս հազար անձիք, միշտ բազմութեամբ լի. միշտ խոնեալ. կէսօրունէն ետքը ժամը երեքէն սկսեալ մինչև գիշերային երկուրդ ուրիշ բան չես տեսներ եթէ ոչ բազմութիւն մը որ շարունակ փայլուն սեղանաւ տախտակաց բոլորը կը խնդի: Ասոնցմէ ու մանց մէջ անանկ ընդարձակ, անանկ բարձր և շքեղածոխ սրահներ կան՝ որ կրնան իբր ժողովարան ծառայել պետութեան նուրիակաց. նոյն իսկ լոնդրայի ժողովներուն մէջ ասոնց հաւասարները հազիւ կը գտնուին: Իսկ ահա այդպիսի տեղեաց մէջ մարդիկ կ'ուտեն ու կը խմեն, նա մանաւանդ կը խմեն ու կը լափեն, վասն զի ճշդիւ խօսելով լափելը կամ անյաջ ուտելը այս ազգին զործարանական պահանջ մ'է: Գերմանացին տեսածին պէս որ իւր բարամական միլիոնները իրեն թոյլ կուտան իսկոյն պէտք կը զգայ յատկացնելու իւր մարմնոյն նիւթոյ, շերտութեան և գործունէութեան մեծագոյն քանակ մը. պէտք կը զգայ, ըսել կ'ուզեմ, անանկ առատ ուրակով ինքզինքը անուցանել՝ որով կ'ըլլայ այն հզօրակաւմ և քալատող չնկայն զոր մեկը յիստայիայ տեսնելով կը հիւսնամբ: Այս մարդոց վրայ կերակուրոյ նիւթական հաճոյքը այն աստիճանի տիրած է որ հոգևորական կամ սակաւապետ կենաց սկզբունքը՝ որ ուրիշ երկիրներ ունենին թշնամի եղած է ուրովայն կենաութեանց, հոս ընդհակառակն հայտնեցունք է Աստուծոյ սէրը ընտիր գաւրելի և համեղահամ մսին հետ: Գերմանիոյ ազգային մեծ գրքերէն մէկը, այն գիրքն ըսեմ յորում Մարտին Լուտէր՝ Գերմանիոյ արդի հոգևոր հայրը՝ իւր նորադանդութեան գաղափարներն անփոփած է «Tischreden» կոչուածն է (սեղանի խօսակցութիւնք), այսինքն ինչ խօսակցութիւններ որ Լուտէր՝ առաւ ճաշէ մը ետքը՝ իր բարեկամաց հետ ըրած է: Լուտէր առատ զարեկի խմող և շատակեր մարդուն մէկն էր. նորազանգութիւնը իր խելքին մէջ հաստատուն հիմն ձգեց երբ ճոխ ճաշէր և ամենաառատ զարեկիէն ետքը՝ բարեկամաց հետ նստած բռնեւ հակա՝ հակութիւններ կ'ընէր, մինչդեռ միւս կողմ մանէ իր կնիկը ամենայն փոյթ կ'ընէր պարսպուած բաժակները անդադար զարեկով լեցնել:

Յիշել և Հոովմայեցիք ազգրան և փորոքը ունէին իրր կենցաղավարութեան տեղիք. Գերմանացիք նոյն նպատակին կը զործածեն իրենց զարեկի տունները. Գերմանացի ու

սանդղաց դարելի տունը համալսարանին
օժանդակն է. որովհետեւ իրենց ընկերագրու-
թիւնները նախ և զիաւորապէս ուսելու և
խմելու միաբանութիւններ են: Գարեկի
տունը կը ժառանգն իրենց իբր տեղիք հա-
կանառութեան. հոն իրարու կը ծանօթանան,
հոն իրարու մագերէր կը փետեն, հոն է որ
հասարակաց կեանք մը կը վարեն ինչպէս նաև
հոն կը վատեն այն ժամանակին մէջ մասը
զոր ըստ կանոնաց ուսման պիտի գործածէին:
Կերպով մը կրնանք ըսել՝ թէ ինչպէս հին
քրիստոնէից ժողովատեղիք էին ստորերկրեայ
դամբարանք, այսպէս ալ այժմ ընկերավարաց
ժողովատեղիք են գարեկի տունը. այսինքն
այն տեղիք՝ ուր կը հաւաքուին հակաճառելու
և որդմունքներ ընելու. այն տեղին ուր կող-
մնակցութիւնը՝ երբ օրէնքը զընկերագրու-
թիւնները կը խափանէ՝ կը հաւաքուի ու
կ'ապրի: Այս գարեկի տուները երբեմն ալ
ընտանեկան երկրորդ աունը կ'ըլլան. հոն
շատք իրենց յատուկ և վերապահեալ օեղանք
կ'ունենան հանդերձ իրենց գաւաթովը, և ուր
ի բազմաց հետէ բարեկամական սիրով կա-
պուած կ'ըլլան ռպասաւարին և տիրով հետ:
Եւ ահա հոն կանոնաւորաբար կը ժողովին
ամեն իրիկուն երեք կամ չորս ժամ միաբան
անցնելու, երկայն օրուան մը ծանր աշխա-
տանքէ ետքը մի միայն փոխադն առատ գա-
րելուն ունենալով: Միով բանիւ գարեկի
տունը ընթերցման սենեակ մ'է, ուր շատք
կ'երթան ամեն կողմնակցութեան և ամեն
տեսակ լրագիրներ կարդալու. և հոն կը գրա-
նենք տեսակ տեսակ օրագիրներ, պատկե-
րազարդ հրատարակութիւններ և այլ կերպ
կերպ սուպակցութիւններ գործնք այլապէս ձեռք
ձգել կ'անկարողանան:

Այսպէս Գերմանիոյ գարեկի տունը ծա-
ռայելով իբր ժողովատեղիք՝ են նաև հզօր
գրգռիչ սերտ բարեկամութեանց, ազնիւ վար-
մանց և բարեկեցութեան: Գերմանացիք այն
տուններուն մէջ աւելի ազատութիւն կը վայել-
լեն քան Անգլիացիք իրենց ժողովներուն մէջ,
ուր ամենայն ինչ լուրջ և սառն երևոյթ մը
ունի: Ընդհակառակն Գերմանացիք այն ժո-
ղովատեղեաց մէջ կրնան ձայներնին բարձ-
րացնել, տաք վիճի առեն ուժով մը ձեռքեր-
նին ստոյններուն վրայ դարնել առանց մէկու
մը գայթակղութիւն տալու. և այս բանս ի-
րենց մեծապէս ախորժելի է, վասն զի իրենց
այնպէս կ'երևի ինչպէս թէ բուն իրենց
տունը ըլլային, թէպէտ և տեղին հասարա-
կաց է և հարիրաւոր անձինք ժողոված են
հոն: Այն անկիւնն՝ ուր քանի մը մտերիմ
բարեկամներով տեղանի մը բոլարը կը քաշուին՝
կարծես իրենց մասնաւոր յատուկ բան մ'է
և հոն կրնան իրենց տնական մտերիմ ա-
զատութեամբը վարուիլ: Անկէ աւելի պատ-
շաճ տեղ մը չկայ մտաւորական հակամտու-
թեանց ու զբաղմանց. և մինչդեռ գարեկի
մեծամեծ բաժակները կ'երթան ու կու գան,
մինչդեռ խօսակցութեանց խնդիրք ետեւէ ետև
իրարու կը յաջորդեն և հակաճառութիւնք
կը ճղկին, համառօտ ժամերը կը սահին ա-
ռանց անդրադառնալու և առանց խոնջու-
թիւն զգալու. և մարդ երբ ոտք կը կանգնի
ոչ թէ ինքզինքը խոնջ ու վատստակեալ կը
զգայ ինչպէս անկարգ կերուխում մը ետքը,
հապա ուժովցած հզօրացած ինչպէս առող-
ջաւոր շարժումներ մը կրթութենէ ետք:

